

ROSTA

AZ EGYETEMI AUTONOMIA

A Századunk II. évf. 9. (1927 nov.) számában Zoványi Jenő az egyetemi autonomia mostanában sokat emlegetett kérdésével foglalkozik. Megállapítja, hogy a magyar egyetemeknek önkormányzata sem szabályokban, sem a valóságban nincsen és kifejezi azt a véleményét, hogy *nem is lenne jó, ha egyetemeinknek igazi autonomiája volna*, olyan, amely szerint a tudománykarokon dölne el a tanszékek betöltése és például a fegyelmi ügyek végleges elintézése is. Az autonomiát Zoványi egyetlen egy tekintetben vallja szükségesnek: a tanítás szabadsága tekintetében, de ebben sem az egyetemnek, mint testületnek, hanem egyenként a professzoroknak kívánja, ami különben természetes, hiszen nem az egyetem végzi a tudományos munkát, hanem az egyének. Abban, ahogyan Zoványi a nézeteit kifejti, nyilvánvalóan és önként érthetően érvényesülnek személyes tapasztalatai, valamint a mai egyetemi tanároknak némely közös tapasztalásai és így e kis közleménynek bizonyos kortörténeti jelentősége is van. Itt pusztán egy vonatkozásban szólunk az ott felvetett kérdésekhez.

A magyar egyetemek élete eddig nem sokszor volt történelmi szemlélődés tárgya, de remélhetően ennek is majd csak akad történetírója s annak az autonomiára vonatkozó mostani tétovázással kétségtelenül foglalkoznia kell. Nem jár majd egészen töretlen úton, mert az egyetemről szóló dolgozatai között Schneller István (Paedag. Dolg. I.) „egyetemi tanügyi irányzatunkról“ írva, nagy aggodalommal mutatott volt rá a már régen is észlelt bizonytalanságra. Ugyanitt azonban megtaláljuk annak a jeleit, amit mindkét régebbi egyetemünk rektori beszédei is igazolnak, hogy az autonomia az egyetemek legkomolyabb professzorai részéről sem engedékenységnak, sem alkunak a tárgya nem volt. Arról lehet és volt is szó, nálunk is és p. o. a porosz egyetemek 1849-i berlini konferenciáján is, hogy miben áll ez az autonomia, mire terjed ki, milyen biztosítékokra van szükség a lehetően tökéletes működése érdekében és hogyan kell módot találni az önkormányzat esetleges tévedéseinek helyrehozására. Azonban arról, hogy van-e reá szükség vagy nincsen, mindaddig nem lehet szó komolyan, amíg az egyetem fogalmában *a tudomány művelését és a tudomány művelésére való ránevelést* látjuk a legfőbb mozzanatként, a professzoroktól nem csupán ismeretek közlését, hanem a megismerésben való örök haladást követeljük s az életpályák egy részére a tudományos előkészülést tartjuk a legjobbnak. Annál kevésbé lehet vita tárgya az autonomia szükségessége, mert éppen abban a tekintetben, amire Zoványi rámutat, a tanítás szabadságára nézve is csak az lehet az egyetlen biztosíték, amit autonomiának, pontosabban mondva: tudományos önkormányzatnak nevezünk.

Ez a kérdés különben azért oroz most nyugtalanságot, mert alkalmasabb időben elmulasztottuk a tisztázását és szabályozását. Ezért kerülhet ma élesen szembe az a vélemény, hogy egyetemi autonomia voltaképpen nincs is, azzal a másikkal, hogy *a hagyományos köztudat felér a tételes törvény erejével*, hiszen a törvényt könnyebb módosítani, mint a közfelfogást. Ez a tisztázatlanság baj és előre látható, hogy zavarnak lesz az oka még ezután is. Mégis úgy látszik, egyelőre nem lehet, talán nem is szabad segíteni rajta, mert a mai kor levegője mindenféle autonomiára nézve világszerte, legalább is Európaszerte kedvezőtlen s félő, hogy nem az önkormányzat biztosítása, hanem kifejezett megszüntetése lehetne belőle, ha a mostani állapoton változtatni akarnánk. Efféle időben, mint a mostani, valóságos szerencsétlenség származhatnék abból s éppen reánk, magyarokra nézve végzetes lehetne, ha eltérnénk a kialakult köztudattól és akár új gyakorlattal, akár kivált törvényalkotással helytelennek bélyegeznők azt a felfogást, amelyet a mai idősebb nemzedék az egyetemi élet legfőbb jellemzőjének és szabályozójának, az egyetem professzorai és polgárai igazi irányítójának és kötelezőjének ismer. Még akkor is, ha valóban úgy van, hogy soha és sehol az egyetem autonomiáját, vagyis önmaga kormányzására való felhatalmazását törvény vagy szervezeti szabályzat ki nem mondja, még akkor is helytelen arra az álláspontra helyezkednünk, hogy az egyetemi autonomiáról ne beszéljünk, mert ilyesmi nincsen. Elvégre sok minden nincsen sem §-ban, sem rendeletekben, mégis eleven, ható erő – sokszor sokkal inkább, mint amit túlzottan óvatos mérlegeléssel vagy vakmerő hirtelenséggel kötelezően életbeléptettek. Az egyetemi autonomia az egyetem szellemét jelenti: a tudomány szabadságának biztosítását, a szabadság nevelő erejének érvényesítését, az ebből következő súlyos felelősségnek befelé, professzorra és hallgatóra vonatkozóan, – és kifelé, az egyetem hatása körébe tartozó egész élet minden területén való rendszeres mélyítését. Nem lehetséges, hogy szabadság nélkül a tudomány fejlődhessék; nincs mód arra, hogy az egyetem autonomia nélkül szabad lehessen.

Bizonyos, hogy ennek a tudományos önkormányzatnak súlyos személyi követelményei vannak és azok teljesülése nagyon nehéz; nem hiszem, hogy legyen egyetemi professzor, aki el ne ismerje, hogy a tévedéstől való mentségre: semmiféle testületi állásfoglalás sem szolgáltat feltétlen biztosítékot. De egyáltalában hol van

meg ez a feltétlen biztosíték?! A tudományos munkára, tanszékek betöltésére, tudományos értékek megítélésére nézve a biztosítékot legelső sorban mégis csak azokban kell keresnünk, azoktól lehet megkívánnunk, akik a felelősséget nem hivatali feljebbvalókkal, nem valamely párttal, nem is látható vagy láthatatlan szövetségesekkel szemben érzik, hanem egyesegyedül az igazsággal szemben, amelynek keresésére és szolgálatára magokat elkötelezték. Ezek is tévedhetnek, tévednek is, de tudva nem tesznek olyat, ami igazságtalan, ami a tudomány érdekeivel ellentétes; ezek számára nincs egyéb kényszer, mint a tudományos lelkiismeret, nem szabad lennie egyébnek és az nem tűr megalkuvást. S ha mégis akadnak megalkuvók, mégis alakulhatnak talán az egyetemeken véd- és dacszövetségek, ezek miatt az eshetőségek miatt ki merné a lelkére venni, hogy az egyetemi tanárt ettől a kötelezettségtől, ettől a felelősségtől felmentse?! Mi lenne ennek a következménye egy-egy nemzedék mulya? Semmiféle nevelőnek sem szabad magát hivatalnoknak éreznie, hogyan volna szabad út nyitni annak, hogy az egyetemi professzor, a tudomány munkásainak nevelője váljék hivatalnokká?! Sokszor hallatszik az óvás: szemernyit sem szabad engedni vagy elvenni a *bírák függetlenségéből*. S ez ellen még nem mert szólni senki. A nemzetnek éppen olyan biztosítéka az egyetemi professzorok függetlensége. Az igazság-szolgáltatás és az igazságkeresés ugyanazt az elbírálást követeli. Ha bármi hiba van a dologban, a hiba okát kell megszüntetni, de nem az autonómiát, amelynek a tudata igenis él és hat s ne mondja senki, hogy nincs arra szükség, hogy még erősebben hasson. Lennie kell olyan testületnek, amely minden tagjának az értékét azon méri: mennyire él és hat benne a tudomány szabadságának és az ebből származó felelősségnek a tudata.

Abban a három törvényjavaslatban, amelyet bár Eötvös József 1870-ben a magyar egyetemi oktatás tárgyában a képviselőház elé terjesztett, az 1848-ban kimondott elv: a tanszabadság elve érvényesül s hogy ezt az elvet maga Eötvös miként értette, azt világosan jellemzi az a kis eset, amelyet róla munkatársa, Molnár Aladár mondott el a Pesti Naplóban (1872., 297. sz.; idézi Dóczi Imre a Magyar Paedagógia 1913. évi Eötvös-számában). Eötvös egy ízben két pesti egyetemi tanárt hivatalból nyugdíjazni akart, de eszébe jutott Renan esete s a már elkészített nyugdíjazó iratokat megsemmisítette, mert így okoskodott: „Ime ezen ember egy az állam törvényeivel és szerkezetével semmi vonatkozásban sem álló irodalmi művéért mozdított el tanszékéből. És én ma hasonló lehetőségre szolgáltattam precedenst. Én tisztán a tudományosság érdekében akarok ugyan pár tanárt nyugdíjazni, de *nem lehet-e valamikor oly miniszter is, aki a tudományos érdek ürügye alatt politikai vagy egyéb tekintetből teszi ugyanezt* s ez által a tanszabadságot elnyomja. Én erre nem nyújtok előzményt. Inkább legyenek az egyetemen gyenge vagy elgyengült tanerők s inkább segítsen az ország e bajon némi pénzáldozattal, úgy, hogy a tanerőket szaporítja, mintsem hogy Damokles kardjaként függjön a tanár felett a kormány általi elmozdíthatás vagy nyugdíjaztatás és ezáltal a tanszabadság elnyomathassék“. Amit Eötvös az önkényes nyugalmazásról mond, az az önkényes kinevezésre is áll.

Az a szellem, amely e szavakból árad, világosan kifejezi azt, ami az egyetemi önkormányzatban a lényeg. Sem arról nincs szó; hogy az egyetem a fenntartási költségekkel számadás nélkül gazdálkodjék, sem arról, hogy a karok vagy a tanárok tanszékek betöltése és általában a belső élet kérdéseiben felelősség nélkül intézkedjenek, még arról sem, hogy – Eötvös szavaival szólva – elgyengült tanerők a korhatáron túl is elfoglalva tarthassák a tanszéket. Csupán arról, hogy a tudomány szabadsága – a kutatás és tanítás – biztosítva legyen. Ismétljük, hogy szabadság nélkül nincs tudomány, de természetesen, hogy a tudományhoz nem elég a szabadság magában véve. Azt a többletet is jobban biztosítja az autonómia hangsúlyozása és kiépítése, mint az autonómia tagadása és megszüntetése. Efféle tehát ne beszéljünk, hanem a kiépítést készítsük elő, mire eljön a cselekvés, t. i. az egyetemi törvény megalkotásának ideje.

(Szeged)

Imre Sándor

TÓTÁGAS ADY KÖRÜL¹

III. Petőfi–Ady

A Petőfi–Ady-párhuzam csapdáját Ady támadói állították az Adyt védő kritikusok számára. Hadd essenek most az Ady-lesben állók a magukásta verembe...

Ifj. Z a l a w s k y Andor adott ki *Petőfi–Ady* címmel egy kis füzetet (1925)², amely sok helyesírási hiba és

¹ V. ö. Széphalom, 2927 : 322. és 428.

² A füzetben ez a jelzés olvasható: „*Renaissance kiadása*.“ Hogy milyen lehet ez a homályos „Renaissance“ és a szerző mögött álló szellemi tábor, arra nézve bemutatok – sajnos csak néhány foszlányban – egy elméművet, amelyet történelmi kúriuzumként őrzök. Címe „*A Magyar reneszansz-társaság programja, elvei és célja*“ (Bp. 1919). Ebben a Zulawsky modorával kongeniális röpiratban ilyen csodabogarak hemzsegnek: „Azért jöttünk mi reneszanszok, hogy a béklyókat feloldozzuk ... A Reneszansz társaság pályadíjakat fog kitűzni, m i n t az irodalmi művek d i j a z á s á r a ... Nem lehetne vére a magyarnak is Attila hősi szerepléséből e g y

kisiskolás magyartalanságok után azzal a konkluzióval zárul, hogy a „magyarellenes“, ízléstelen és erkölcstelen Ady Endrét ég–föld-különbőség választja el az eszményként előttünk álló Petőfi Sándortól.³ A *Budapesti Szemle* (1927:472) aztán megtoldotta ezt a tételt azzal, hogy Petőfi korában épúgy szemben állott egymással idegenszerűség és magyaros ízlés, mint az Ady-körül harcoltakban: csak hogy annak idején Petőfi képviselte a magyaros hagyományt, a tagadói⁴ pedig az „idegen“ ízlést, míg újabban az Adyt tagadó kritikusok oldalán van a „magyaros“ irodalmi hagyomány.

Ennek a tételnek Adyra vonatkozó állításait – magyarellenesség, ízlés-hiány, erkölcstelenség, idegenszerűség – ma már fölösleges volna bolygatni. Elég, ha felsorolom azokat a „jobboldali“ kritikusokat, akik a költő Ady pártján állanak: Makkai Sándor, Hegedüs Lóránt, Zsilinszky Endre, néhai Riedl Frigyes, Benedek Elek, Horváth János, Alszegehy Zsolt, Sik Sándor, Brisits Frigyes, Dóczy Jenő, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula, Wlassics Tibor báró, Milotay István, Pethő Sándor, Surányi Miklós, Komáromy András, Szinnyei Ferenc, Miklós Jenő, Rédey Tivadar, Galamb Sándor stb. Herczeg Ferenc és Klebelsberg Kunó gróf is elismerik Ady Endre zseniális tehetségét. Ide vehetném ma már Négyessy Lászlót, magát Berzeviczy Albertet is, akik jóindulatú semlegességük bizonyosságát adták ... Sőt Császár Elemért is, aki hajlandó békekötésre és Kozma Andort, aki legutóbb nyilatkozott Adyról. Tekintélyes névsor: a haladó magyarság szellemi vezérkara. (Ma már ott tartunk, hogy a *Nyugat* tábor – olyan kitűnő esztétikusok, mint Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Benedek Marcell, Földessy Gyula – másodrangú szerepet játszik az Ady-kultusz terén ...) Ezzel szemben ki marad a makacs támadók oldalán? Rákosi Jenő, Szász Károly, Voinovich Géza, Kékly Lajos, Kőszegi László, Zalauský Andor és Pap Károly ... Bármily tisztelettel adózzunk is az utóbbi névsor három első tagjának véleménye iránt, nem tagadható a tény, hogy a mérleget a másik, a nagyobb lista nyomja le.

Quid nunc? Ady-vita helyett nézzük meg kissé közelebről a Petőfi körüli harcot.⁵ Ebből a rövid harctéri látogatásból újra fog derülni az a már számtalanszor hangoztatott igazság, hogy Petőfi a maga korában époly üldözött lángész volt, mint Ady Endre a magyar kritika történetének legújabb fázisában. Azok a vádak, amik Ady ellen elhangzottak – ízléstelenség és értelem-hiány, erkölcstelen és hazafiatlanság –: mind elhangzottak Petőfivel szemben is. Senkisek próféta a maga korában, de a múlt tévedései korrekatívumai lehetnének a kritikai tévedések nagy recidíváinak ...

Három pontba foglalták össze Ady ellen a vádak: ugyanez a három pont járjon előttünk vezető gyanánt a negyvenes évek kritikai dzsungeljében.

1. IZLÉS

„Ady állítólagos költészete a pöffeszkedő parvenü üres-feltünéshajhászása, mely joggal számít a félművelt közönség ízléstelenségére. Ady bombasztjai a lelki anarchiának, az ész és szív ürességének üres takarója.“

Rusticus (gróf Tisza István).

A költői újítás elfogadásához az értelem *alkalmazkodásán* át vezet az út. (A sivár Értelem pedig sokszor csökönyös göggel ragaszkodik a maga igazságaihoz. és ösztönszerűleg fél az ismeretlenbe ugrasztó rugalmasságtól...) Innen van az, hogy a művészeti új igen gyakran a komikum és az értelmetlenség ríktó színeiben mered a hagyomány elé. Az első impresszionista festőket kinevették. Wagner sokáig kakophonia maradt, a valamikor halálosan komoly krinolint ma már mosoly és meg-nem-értés fogadja. Adyt még ma is magyarázgatják.

Petőfi föltünése is legelőször az esztétikum értelmi vonatkozásaiban lett hagyományszerű. Erre a kristálytisztá költőre, akinek országába ma már az elemi iskolásokat is bevezetik – valamikor azt mondták, hogy *homályos*. Akadt olyan Zerffi, aki megírta róla, hogy „Petőfi még folyvást homályos fogalmakkal, magyarázhatlan érzelmekkel küzd; sejtí ugyan, hogy kell létezni egy világnak, tele különös világozással – de nem tudja a világot keresni – még kevésbbé. föltalálni“. (1846. okt. 27.)

Az akkori (Ökörszemek Petőfi józan okosságát is kétségbevonták: költői kifejezései „nem az észből jönnek“ és „nem ír ő okosat, a világért sem!“ (Honderú 1847. okt. 5.) Lehet-e „lángész – ész nélkül?“ – kérdezi a *Honderú* bölcs szerkesztője, Nádaszkay Lajos (1847. okt. 12.). Egy szarvasi birtokos-magyar honmentő lelkesedésében röpiratot ad ki az „eszélős“ Petőfi-gyerekről, ezzel a mottóval: „Kerülük az emberek az észet, mint

nemzeti époszt teremteni, minden nemzetnek van megzenésítve? ... hogy a magyarságra (*sic*) végre általunk kialakuljon a homo sapiens eleven lénye ... Az egyik út ennek eléréséhez, a rég tervezett Pantheon is lesz. Igyekezettünk arra irányul, hogy ott majd együtt lássuk nemzetalapító őseinket, Attilát, Árpádtól kezdve szellemi nagyjainkat ... A Hadur, a magyarok Istene vezessen minket ...“

³ V. ö. még: Kőszegi László, *Esztétikai megtisztulásunk*, Bp. 1924:64.

⁴ V. ö. ezekről Széphalom, 1927:17. és Széphalom-Könyvtár 1:14.

⁵ A kérdés irodalma: Endrődi Sándor, *Petőfi napjai*, 1911; Horváth János, *Petőfi fogadtatása az irodalomban*, Budapesti Szemle 1913; Schöpflin Aladár, *Magyar írók*, 1917:69; Császár Elemér, *A magyar kritika tört.* 1925:243.

kutya a pipafüstöt“. Amint látjuk, *van itt ész* bőviben a Petőfi-támadók között ... Valóban: „alig volt valaha szomorúbb, mondjuk ki: veszélyesebb irodalmunk állása, mint e percben“ – t. i. a Petőfi-imádók garázdálkodása percében. Az történi ugyanis, hogy „egy szenvedély-részes csoport [= a Petőfisták csoportja] garázdálkodik a tudomány és műveltség szent csarnokában, az ész és szellem higgadtan bölcs szózata helyett ez irodalmi tivornyázók dúrva kurjongatásai töltik el a boltíveket, megfertőzve a tudomány oltárát, kioltva az ész világát“ (Honderű 1847. júl. 13.). Az effajta garázdálkodó poéták természetesen „gúnyt üznek a logika törvényeiből“ (Honderű 1846. dec. 15.). Így tanították akkor is a poétikát a maradi folyóiratok szürke szerkesztői ...

Mintha K ő s z e g i Lászlót hallanók, aki Ady „zagyvaságairól“, „rémes zagyvalékáról“ beszél. Ady képei, hasonlatai ma még valóban *a stil nuovo* – élességével hatnak. Így hatott a számunkra már „hagyományos“ Petőfi is a maga korában, amint az alábbi rövid *extra causam-ból* kiténik.

*

C s á s z á r Elemér alapos és nagy erudícióval készült munkájából⁶ tudjuk, hogy a Kisfaludy Társaság 1847-ben *Magyar Szépirodalmi Szemle* címmel hetilapot indított a „nemesebb ízlés terjesztése céljából“. A Kisfaludy Társaság akkori *hivatalos közlönyébe* Erdélyi János, Toldy Ferenc, Henszlmann Imre és Pulszky Ferenc írták névtelen kritikáikat. Petőfivel szemben hideg fukarságot, hűvös közömbösséget mutatott az akkori hivatalos társaság Kisfaludy-közlönye. Amint Császár Elemér írja: „a Szemle kritikásai mindig gőgös tartózkodással szóltak Petőfiről“. Azon még nem csodálkoznánk, hogy általában „a fiatalabb írói nemzedékkel szemben elfogultak voltak“. De a fiatalok között ott volt a húszéves Arany János. „Erős disszonancia jellemzi a Szemlének Aranyról mondott ítéleteit is“ – állapítja meg a filologus objektivitásával Császár Elemér (i. m. 339.). A nemesebb ízlést terjesztő Kisfaludy Társaság akkor még „Arany lírájáról nem mert határozott véleményt mondani. Rendszerint hallgatott verseiről, vagy egy-két semmitmondó szólammal ütötte el a bírálat dolgát, majd meg a lírától iparkodott elriasztani a költőt: ...“ Szerencsére Petőfi és Arany nem sokat hederítettek a Kisfaludy Társaság Szemléjének riasztó szavára, mert különben manapság nem támadhatnák egyes kisfaludysták Ady Endrét – épen a Petőfi–Arany forradalmi bázisáról ...

Hogy milyen mértékű volt ez a meg-nem-értés Petőfivel szemben, arra jellemző Pulszky Ferenc gáncsoskodása (1847 máj. 9.). Petőfi a sötét leányszem ragyogásáról azt mondja, hogy úgy tündököl:

Mint zordon éjben,
Villám tüzenél,
A hóhérpallos.

A fogyatékos esztétikai ízlés és a pénzügy-államtitkári józan okosság megütközött ezen a „keresett, természet elleni képen“, mert hiszen nyilvánvaló tény, miszerint „zordon éjben villám tüzenél a hóhér alszik s nem nyakaz s pallosa a tokban nyugszik ...“⁷

Így gyűrte le 1847-ben a kritikusi okoskodás a lángelme bölcsességét.

*

Aki ész nélkül, éretlenül írja verseit, – mint pl. Petőfi Sándor vagy Ady Endre – az természetesen nagy költő nem lehet. Legföljebb a „laposság“-ig viheti, – amiképen tudós professor Greguss Ágost írta vala az Urnak 1847-ik esztendejében, a szarvasi *Futár*-ban. A pesti egyetem leendő esztétika-tanára mondja ki az örökbecsű ígét, miszerint:

Petőfi pediglen erőlködik vala,
Petőfi pediglen poéta nem vala;
Petőfi verseit elolvastam vala
És ennél még nagyobb inségem nem vala.

Ez már valóban márványra kívánczó ítélet. Mert azon igazán semmi meglepő nincs, ha egy Zerffi „rossz költőnek kénytelen nyilvánítani“ azt a költőt, aki „egy párt által lángésznek kiáltva“ nem szűnik meg verseket írni ... De Greguss, a Kisfaludy Társaság későbbi másodelnöke! Avagy talán azért nem ismerte föl mindjárt Greguss a Petőfi költői nagyságát, mert hű maradt ahhoz a Kisfaludyhoz, akit Petőfi a „nyavalyás érzélgők“ és a másodrendű tehetségek közé sorolt? (Merne ma valaki ilyen stílusban beszélni a közelmúlt évtizedek másodrendű tehetségeiről! Még akkor is, ha tárgyilagos komolysággal ír a másodrendűekről: megállapítják róla rögtön, hogy *baloldali* kritikus. Igaz, hogy ez az utóbbi jelző ma már dicséretszámba megy, hiszen a többség baloldalra került az idők haladtával.)

Zerffitől nem lep meg, ha a fogyatékos esztétikai ízlés nyugalmával így adja föl a szónoki kérdést: „hol

⁶ *A magyar irodalmi kritika története*, Bpest, 1925:332.

⁷ Hasonló filiszter-bölcsesség kifogásolta Adyval szemben, hogy „miképen dúdolhatnak ős-trágár dalokat a szelek?“ (Zulawsky, Irás Adyról, 1924:69.)

van Petőfiben csak egy szikrája az isteni szellemnek?“ (Honderú, 1846 dec. 1.) Ne lepődjünk meg az Ökörszem című rovat kedélyeskedésén sem, amely így búcsúzik Petőfőtől: „Adieu Dumas druszája! Adieu genie!“ (1847 dec. 21.) Az is érthető, hogy a hagyománymentő kritikusok Kisfaludyt Petőfi fölé emelték (1847 okt. 5.). De az már mégis gondolkozóba ejt, hogy Pulszky Ferenc, az Akadémia Tiszteletbeli tagja, 33 éves korában (1847 máj. 9.) – tehát abban a korban, amikor már kicsontosodtak és többé nehezen változnak az esztétikai elvek – Petőfi *sületlenségeiről* beszél és ennek bizonyítására horribile dictu 19 verset idéz (akárcsak Szász Károly Adyból): olyan gyönyörű verseket, amik ma már átlényegülve élnek a nemzeti lélek állagában ... Avagy talán igaza volt a hagyománymentő, újításokra gyanakvó ijedelemnek? Annyi tény, hogy a „sületlenségekből“ szentély lett és a költői félreismertetés mártír-keresztje mielőttünk a megdicsőülő genie-sors szimbólumává magasztosul.

*

A meg-nem-értés második fokozata, midőn a kritikus röviden és egyszerűen *izléstelennek* tartja az újítás szövegét. (Ez az ítélet lehet teljesen jóhiszemű, aminthogy ismerék több tiszteletreméltó, idősebb urat, akik nem haragszanak Adyra, nem állanak ki a fórumra, hogy félreverjék a harangokat, hanem őszintén bevallják, hogy idegen tőlük az új művészet stílusa.)

Az „*Izlés! Izlés!*“ kiáltozói ellen hiába hangoztatta már a Petőfi-korabeli bölcsebb kritika: „Hiába való mindig és mindig izlésről beszélni, mert a szépirodalmat nem csupán izlés, sőt inkább teremtő erő és genius éltetik“. Néhai derék Sükei Károly írta ezeket a sorokat, amiknek folytatása nyíltan pálcát tör a geniust soha-meg-nem-értő oskolás, gáncsos kritika fölött: „E szempontból nagy anomáliát követett el a critica Petőfivel s legújabbán Jósika Miklóssal; ugyanis ahelyett, hogy a költői szellem új phasisaiba, itt és amott, igyekezett volna magát belé találni: saját iskolai értelmezései torzító szemüvegén keresztül ugyancsak prosai boncolás volt egész eljárása“. (Életképek 1847 júl. 18.)

Az ósdi kritikusoknak meg is feküdte a gyomrát a Petőfi-nyújtotta ízetlen szellemi táplálék. „Leíratatlan bájos költői halmazat: *mintha szénát ennék*“ – kiált föl Greguss Ágost (1847 aug. 12.). *Izléstelenség, kiállhatatlan arrogancia, izlés nélküli dúrvaság, érzelem nélküli parasztosság, poézis nélküli eszmeüresség, fölfuvalkodott dagály, handabandázás, aljasság, legeslegaljasabb kicsapongás, darócos nyersesség, alacsony póriasság, hetvenkedés, kocsisok cselédszobai hangján való nyelveskedés, buzogánnyal cicomázott nyers erő, baromi beszéd (a szépműtan dacára), alacsonan-komikai, gondolatnélküli, undorító, büntetésre méltó kór, költészethijú dictio*: – recipe és megvan a laposan pislákoló kritikus-lángész gazdag szókészlete. Körülbelül olyanforma, mint az a szóvirág-csokor, amellyel az Adyra haragvó Kőszegi László óhajtja esztétikai „megtisztulásunkat“ illatosítani: *undorító ősbárbárság, formátlanság, kontárság, egy hiszterikus bika szimata, ösztön-makogtatás*. Az ilyenfajta – izlésre kényes és értelmi fölényére büszke – kritika a limine elutasítja magától az újító lángelmét. „Petőfi úr ellen kíméletleneknek kell lennünk...“ (1847 okt. 19.)! Másutt: „A költő, ki irataiban miként vigyorgó Faun jelen meg előttünk, nem igényelheti részvétünket“ (1846 okt. 27.). Ez a vigyorgó Faun ma ott áll a nemzeti klasszicizmus talapzatán és forradalmi izlésének diadalmát hirdeti örökre ...

Ez lesz-e sorsa a „sátáni“ Ady Endrének is? Annak a költőnek, akinek verséről írta Kőszegi László: „... ilyen rémes zagyvalékot csak az írhat, aki abortusza viselős az ördögtől“ (i. m. 70. l.). Ady mellett szól, hogy egy „ördögi“ fantom már a negyvenes években megkísértette irodalmunkat ... „Egy mephisto, ki csak szurok és kén büzt hozna az emberek közé, nem sokat használna. Maga az ördög is tartozik, ha becsületes társaságba lépni akar, szavait és lólábait lehetőségig eltakarni. Gondolnám, a költőnek mégis nemesebb hivatása van – neki pokol helyett mennybe kell bennünket vezetnie ...“ (Honderú, 1846 okt. 27.). Igyen fogadta az ósdi kritikusok „becsületes társasága“ az „ördögi“ Petőfit.

Nyilvánvaló, hogy a közvetlen hagyományhoz csökönnyösen ragaszkodó kritika nem bírta magába asszimilálni az izlésnek olyan nagystílusú átalakulását, mint aminőt a Petőfi zajos föllépése jelentett. Szitkozódva fogadták, mert úgy érezték, hogy zúgva-bögvé töri át az izlés gátjait és elnyeli az ő laposságuk mezejét ... Azután kiderült Petőfiről, hogy a „legjámborabb folyó, a leghiggadtabb izlésű“ hagyomány-alkotó lírikus. Talán ez lesz a sorsa – bizonyosan ez lesz – a huszadik századi stílusforradalomnak is. És akkor nem szükséges már fölvenni az irodalmi békepontok közé az *izlés* követelményét.

Mert a zseni kiváltsága, hogy a régi izlés mellé fölépíti a maga új palotáját. De az új Szépség Templomába szabad bejárása van a régi bálvány híveinek is.

2. ERKÖLCS

Petőfinek összes verseiben van egy filozófia, van egy erkölcs, van egy alapérzelem, van egy hang, van egy lélek ... szellem, erkölcs, harmónia ... Ady rontott az izlésen, az erkölcsön ... Ady verseskönyvében ennek a mi visszás, perverz, szertelen és hitetlen korunknak és eszményeinek, lelkének és gondolkodásának, ledérségének és cinizmusának híven tükröződik a képe. Egy meg-hasonlott, önző,

Kik tartják erkölcstelennek Ady Endrét, – a megbocsátó körülmények mérlegelése nélkül? Azok, akik valamikor még úgy írtak róla, hogy *értelmetlen* költő⁸, akik koncedálták, hogy van néhány *csinosabb* költeménye⁹. Beteg fantázia, satnya lélek, dekadens érzékiség, alkohol-gőz, romlott milieu, erkölcsi fertő, mocsári lappvirág, rothasztó poézis – ezek ma is az egyedüli jelszavak Ady morális lényének jellemzésére.

A legenyhébb megbélyegzés valamennyi között a „borgőz“. Anakreon és Sex-Rex-Xerxes kora óta nem ismeretlen az irodalomban ez a költői inspirációs eszköz. Petőfi új stílusát is először a borgőznek homályosító kódében látta az ósdi kritika. Pulszky Ferenc már jónak látta kimondani, hogy „a bor költői tárgy ugyan, de nem a részegség“ (Szépirodalmi Szemle 1847 máj. 9.). Akkor még H i a d o r volt a valódi költő, Petőfi pedig az irodalomba tolatkodó „csárdák fia“, a zajongó „korphrasis- és irányhajhász“, aki „borpincéken, nyílt utcákon jár“, „egy darab politikarongyot vetve magára“, aki „nyers és dúrva és kormos, a vad természet imádója“ (Budapesti Híradó 1847 máj. 14.).

A „szolgaruhában“ megjelenő „rongyos költőncz“ természetesen illetlen is: pirulnak *félvadságán* a hölgyek ... (Akárcsak manapság Ady versein a „fehérfüggönyös leányszobában ábrándozó úrleányok“ – amiként Z u l a w s z k y írja.) *Büzhödt lapályokon* terem az ilyen *lelki burján*, amely az emberiség söpredékének *romlott légkörében* tenyészik. Csikósok káromkodása az ilyen „művészet“! „Tiszta, szemérmes“ szemek meg is botránkoznak azon a *clóakán*, amit a csapszéki költő elébük fest. „Petőfi azon meggyőződésben látszik lenni, hogy castis omnia casta ...“ Hol van ettől *az aljas piszkosságtól* a lélek nemesítése, ami föladata lenne *az igaz nemzeti szellemű költészetnek?*! – kérdezi Csás z á r Ferenc, a fogyatékos esztétikai ízlésűek vezére (1845 aug. 16.). Mondhatta volna akár a K é y Lajos szavaival is¹⁰: „Mi szükség van arra, hogy erőnek erejével betyárossá mázoljuk magunkat Európa előtt?“

Ha elfogadjuk tehát az egykorú „jobboldali“ kritika ítéletét: romlott légkörből nőtt ki a Petőfi költészete. Burján volt, amiként – a mai ókonzervatív kritika tükrében. – Ady is lappvirág a mocsáron. Petőfivel kapcsolatban így fogalmazták meg a tantételt: „A lilium a mocsárnövények közt – lilium marad ugyan – de a nemes kertész vagy ki fogja irtani a rossz-szagú, piszkos növényeket, vagy ...“ stb. (Honderű 1846 okt. 27.).

A „tisztátalan szellem“¹¹ ocsmány és aljas tárgyakat választ – mit is tehetne egyebet? – költői témául. Petőfi színdarabja – a *Tigris és hiéna* – „8 gazemberrel, 16 ördöggel, 5 földönfutóval, 20 kutya, eb, akasztófa, fattyú, ostoba fickó, szemtelen zsvánnyal“ kedveskedik az olvasónak, amihez még „49 legilletlenebb szitokszó“ járul. Ugyanaz a kifogás, ami ma is él a naturalizmussal szemben: a költő hunyjon szemet az élet rútságai fölött és csak a konvencionális, fehér-leányszobás szépet tárja elének ... Evvel az esztétikai szirup-recepttel, kár volna pörbe szállani. De a negyvenes évek finomlelkei, konvencionális, sallangra áthítozó aestheticusai még pöröltek *a Hóhér kötele* költőjével: „Mi a Petőfi regényében csak azt halljuk, mint kiáltoz hozzánk a bűn és vétek; csak az aljasságnak elfojtott nyöszöre jut el hozzánk; és füleinket egy fenékgig elromlott erkölcstan elnyomott aggálysóhajai verik. Hát teljesen nincsen-e társaságunknak semmi jelensége, fényoldala, erénye? Az egész ne lenne más, mint a legsötétebb – a legfeketébb vétkek tanyája?!“ (Honderű 1846 dec. 15.).

Ime az egykorú kritika, amely szerint Petőfi irányát alig lehet másnak minősíteni, mint egy beteg fantázia eltévedésének és egy beteg lélek megnyilatkozásának, amely a világon semmi szépet, vonzót, enyhítőt, boldogítót nem lát és nem látta ...

Petőfi tehát erkölcstelen, mert erkölcstelennek rajzolja a világot és jól érzi magát az önrajzolta „piszok és nyomor közt fetrengve“ (Honderű 1846 dec. 1.). Valóságos *erkölcsi sivatag* a Petőfi világa – írja a Honderű (1846 dec. 15.). Erre az erkölcsi homoksivatagra épült volna az a szilárd morál, aminek ablakaiból Ady világát erkölcsi sivatagnak és a haladás *betegének* bélyegzi a mai konzervativizmus? „Egyedül romlott, fásult lelkeknek szolgálhat táplálékul“ a nagy Népies Lángelme iránya, amelytől „undorral fordul el a költői lélek?“

Annyi tény, hogy az örökifjúság és egészséges tetterő eszményképe a maga korában *a betegség* vádját is kénytelen volt eltűnni. Túrte Pulszky Ferenctől (1847 máj. Z.), aki a „beteges hiúságot“ és „a világfájdalom divatos betegségét“ vetette szemére az élménykereső, korlátokat robbantó Költőnek. Túrte azt is, hogy Z e r f f i (Honderű 1846 okt. 27.) *az érzékiség* apotheosisát látta költeményeiben: ismét egy vád, amit oly gyakran hallunk a XX. század irodalmával kapcsolatban. Tűrnie kellett, hogy a nagy Toldy Ferenc, a magyar irodalomtudomány eddig legnagyobb hőse, így „becsmérelje és ócsárolja“ őt az „erkölcsös“ irodalom

⁸ Rákosi Jenő: Budapesti Hírlap 1909:118. sz.

⁹ Angyal Dávid: Jelentés a Greguss-jutalomról, Budapesti Szemle 1913.

¹⁰ V. ö. Irodalomtört. Közl. 1927:136.

¹¹ V. ö. Budapesti Híradó 1847. márc. 11. 136.

pedesztáljáról: „Minden, a mai világ erkölcsi csúcsán álló költő tiltakozni fog olly társ ellen, kinek nézete a tivornyát a költőiséggel azonosítja...” (Budapesti Híradó 1845 márc. 4.). Ha manapság divatos dolog az irodalom egészségét féltetni a modern irodalomtól: Petőfi korában is azt hitte az ódsi kritika, hogy az új irodalom nem egyéb, mint destrukció. A destrukció szimbóluma pedig – ma már blasphemia kimondani is – a *Felhők* című ciklus, amit ma a csúcsára állítunk Petőfi költészetének. Erről a filozófiai líráról írta a fogyatékos esztétikus ízlés a következő bölcseséget: „Ezen Felhőkben tükrözik a legújabb magyar irodalom egész jelleme. Hasonlás, mely a legeslegbelsőbbet szaggatja szét, tombolás és dühöngés, mely az irodalomtest egészségét pusztítja...” (Honderú 1846 dec. 1.). Meghasznált, szétszakadt az irodalomtest Petőfi föllépése óta!

Ez az irodalomtest a kritikus-kuruzslók prognózisa dacára is kiállotta a Petőfi-betegséget, sőt eljutott a közel-multig, amikor újabb lázbetegség szállotta meg. „Jött, fájdalom egy kor, amely szomjúhozta s ezért megértette Adyt”. Ennek a gyászos kornak szomorú és sajnálatraméltó költője lett volna Ady Endre, – hogy a *Budapesti Szemle* (1927, 205:327) szavaival fogalmazzuk meg az új diagnózist. Ez a diagnózis – fatális találkozás – ismét hasonlít ahhoz a fogalmazáshoz, amivel annak idején Petőfit háritotta el magától, a jóhiszeműen „hagyománymentő” kritika márványkeble: a Petőfi „nagy, valóban szép tehetségében találjuk összpontosulva egész szétbomlását e fejlődésben levő – igazán szomorú korszaknak” (Honderú 1846 okt. 20.).

Irodalmunknak amaz első gyászorszakában tehát Petőfi képviselte a bomlasztó, a destruktív elemet. Akkoriban a cinikus csapongást és a tekintélyek lábbal tapodását nem kisebb nacionalista hős végezte, mint a Petőfi Társaság mai eszményképe, aki ellen az *óaradi maradi Koppantó Pálok*, a nagyképű *Ökörszemek* és más álnévű kritikusok egész sáskahada gúnyhadjáratot indított. Ezek a maradiak természetesen arroganciával és tekintélyrombolással vádolták Petőfit: „Igen szép dolog az önérték és férfias büszkeség: de illy hetvenkedés, éretlenség, féktelen szerénység, sőt ... már ez mégis sok. P. szépen halad a kegyeletekben. A koszorús Garayn kezdé, más érdemeseken folytatja packázásait, remélhetni, hogy majd Vörösmartyn végzendí.¹² S mi az oka, hogy a kegyeletek illy lábbaltapodását összetett kézzel elnézi az egyetemes journalistica? Szomorú dolog, s gyalázat, hogy ily önbőrükben nem férők által ekkép sértegettetni engedjük kortársainkat ... Valóban a magyar irodalom történetírója nem a legkedvezőbb rajzát kell, hogy adja egykor a testületi szellemnek, mely – fájdalom, a magyar írókörben teljesen hiányzani látszik; szomorú képet kellend adnia a kegyeletről, mellyel költői érdemek iránt viseltetik a jelen nemzedék, melly legtiszteltebb neveire sárt enged dobni egy egyéntől, ki nem méltó, hogy megoldja saruit ama férfiaknak...” Ez az egyén, aki a kettészakadt irodalomnak baloldalán „vickándoza” az „érdem és köztisztelet” ellen harcol: Petőfi Sándor, sok mai tekintélynek egyedüli jogforrása. Ezzel a Petőfivel szemben még Pulszky Ferenc is szükségesnek látta a megrovást, hogy „sárral dobálja azon tárgyakat és személyeket, melyekről kegyelettel szoktunk szólni” (Szépirodalmi Szemle 1847 máj. 9.).

*

Ennyi talán elég is annak dokumentálására, hogy az egykorú kritika minő ferde megvilágításban láthatja egy lángész erkölcsiségét. A konvencionális morál bírói vád alá helyezte a legszemélytelenebb írónak, Flaubertnek regényét, a *Madame Bovary-t* és a konvencionális morál még haragosabban szisszen föl, ha egy individualista, törvénybontó és törvényhozó zsenivel találja magát szemközt.

Ady erkölcsiségére lehet követ dobni. De azok dobják rá az első követ, akik nem állanak a Petőfi forradalmi moráljának alapján.

3. HAZA

A XX. századeleji rohasztó szellemi áramlatot – mely az irodalomban a nemzeti iránytól való elszakadást s az erkölcsi érzék rettentő meglazulását eredményezte – bizonyára nem egyedül Ady Endre támasztotta. De az ezen áramlat erősítésén munkálkodók alkalmas médiumot találtak Adyban arra, hogy ő a maga költészetét a bomlasztó miazmák termelésére fordítsa, Ady neve és poézise így lett vörös zászlóvá egy letkiismeretlen, léha nemzetközi színezetű társaság kezében, s ezért nevezetik az irodalmi destrukció ma is adyzmusnak.

Szász Károly

A fentírt súlyos szavak nem azon a nevezetes ülésen hangzottak el, amikor a történelmi Magyarország utolsó képviselőháza szóttanul, tiltakozás nélkül, erőszakot nem panaszolva, kimondta sajátmagának megszűnését. Azokban a Károlyi. féle időkben a Milotay Istvánék folyóirata, az *Uj Nemzedék* merészelt

¹² A Honderűnek (1845. júl. 29.) ez a jóslata be is következett.

hangos szóval küzdeni a történelmi Magyarország eszményeiért és a vörös destrukció ellen. Ez a harcoss folyóirat Ady mellett állott ...

Azóta többszörösen megfogalmazták a *nemzetietlenség* vádját Adyval szemben. Legutóbb a *Budapesti Szemle* (1927, 205:472) Petőfivel hozta kapcsolatba az Ady „nemzetietlenségét” megrovó harcot: szerintük Petőfi korában az idegenszerű kozmopolitizmus gáncsoskodott a magyaros zseni ellen, ma pedig – épen megfordítva – a kozmopolita költőt akarja magyarosabb vágányra terelni a nemzeti szellemű kritika.

Ha ez a tétel igaz, akkor – a fentiek alapján már mondhatjuk: – *Petőfi korában a Kisfaludy Társaság képviselte a destrukciót*, a nemzeti eszményektől elhajló bűnös irányzatot; akkor Erdélyi János, Toldy Ferenc, Henszlmann Imre, Pulszky Ferenc és Greguss Ágost voltak az idegen szellemű gyászmagyarok, akik mindenáron a magyartalanság konkolyával akarták kipusztítani a Petőfi-féle igaz-magyar költészetnek tiszta bűzját ...

Mielőtt ebben a kérdésben döntenénk, jobb lesz ismét megnézni a konkrét vádak, amik *Petőfi magyarság ellen* elhangzottak. Lehet, hogy a vádak ismertetésével *ad absurdum* be is bizonyítottuk, hogy mennyire nem igaz az így beállított Petőfi–Ady-párhuzam.

Két csoportra oszlanak ezek az újabb vádak. Egy szelídebb csoport csupán az *idegenszerűséget* pellengérezi a sújtásos-magyar Lángészben. A másik csoport meg egyenesen a *haza ellenségének* bélyegzi Petőfit.

Ki kerül ki győztesen ebből a szörnyűséges pörből? A vádlók, akik – akkor is, ma is – a Kisfaludy nevére esküsznek? A vádlott Petőfi vagy a vádlott Ady? Vagy mindkét vádlott, hogy a poroszlók mellől egyenesen a költészet és a magyarság Pantheonjába költözzenek?

a) *Idegenszerűség*

Azt szokták mondani, – azok, akik nem szánták rá magukat, hogy benne éljenek Ady világában – hogy Ady Endre nem is eredeti költő. Kár a dolgot komolyan venni! Ez a legkényelmesebb megkerülése a súlyos nemzeti problémának. Ilyen struccpolitikára, opportunisták szemhunyására – sajnos – többen kaphatók voltak. Ady-kérdés nincs. Disztingvált literátorok között nem is illik beszélni róla. Jer Osszián, oskolában tanult énekeddel ...

Angyal Dávid (Budapesti Szemle 1913) mondotta ki először tudományosan, hogy Ady „költészetének tartalma is majdnem programszerűleg ki van fejezve Baudelaireban”. Vértsey Jenő (Irodalomtörténet 1914) addig nem is akart hozzászólni Adyhoz, amíg az eredetiség kérdése tisztázva nincs. Nem párbajképes az olyan költő, akinek elintézetlen plágium-ügyei vannak ... Mintha bizony a zseni arra várna, hogy kimutassuk, mit honnan vett: nem várhat erre, mert a lelkes olvasók rajongása továbbragadja őt, merészebb horizontok felé. Mintha Petőfit a maga korában agyon lehetett volna ütni azzal, hogy Béranger-utánzó. Ady is, Petőfi is, messze föléje nőttek állítólagos mintáiknak. Ne keressünk Holinshed-gyökereket, ha shakespearei virágokban gyönyörködhetünk.

Nem meglepő, hogy az Ökörszemek – a „Petőfy-lázban dühöngők” megfékezésére – olyan példákat idézettek, amik „Petőfy (*sic*) eredetiségét méltán kétségbe hozzák” (Honderű 1847 júl. 27.). Petőfi heineizmusa, Béranger-kultusza természetesen hamar szemet szűrt. De Pulszky Ferenc egyenesen a *németség* bélyegét sűti a németiség legnagyobb magyar gyűlöljére ... Petőfi „német módra philosophálásnak indult” – mondja Pulszky Ferenc (Szépirodalmi Szemle 1847, máj. 2.). Ki itt az idegen, a magyartalan? Petőfi, akit „német ábránd száll meg?” Vagy a túlbuzgó kritikus, aki félti az állítólagos ősi filozófia-hiányt költészetünkben? A lelkes Pulszky Ferenc, aki népmondák, népszokások gyűjtését szorgalmazta és aki maga is gyűjtött néphagyományokat?¹³ A *Budapesti Szemlére* bízom a probléma eldöntését, megtoldva azzal a kérdéssel, hogy miért gúnyolódik Greguss Ágost Petőfi Páris-rajongása, képzelte párisi utazása fölött (1847, aug. 12.) ...

Annyi tény, hogy Petőfi *magyarságát* bizonyítgatni kellett a negyvenes években, mint manapság az Adyét. B. Eötvös József – valamennyi akkori kritikus között a leginkább „európai” és a legkevésbé „magyaros” – még jónak látta polemizálni a Petőfi magyarságát tagadókkal: „... bátran merem állítani, ez egész kötetben nincs egy dal, melly ne lenne kezdettől végig *magyar*, gondolatában, érzéseiben, minden szavában, a költőnek hibái s tökélyei mintegy nemzetiségünk kifolyásának látszanak ...” (Pesti Hírlap 1847, máj. 14.). Erkölcsi bátorság kellett hozzá, hogy valaki a Kisfaludy Társasággal szemben Petőfi mellé álljon ... „Petőfy, a legmagyarabb költő ...” – hirdeti a Jelenkor még 1847-ben is (okt. 7.).

De azért a kicsinyeskedő kritika szívesen rovogatta a Petőfi *magyartalan kifejezéseit*, elismerve, hogy „Petőfi Sándor úr költeményei által a nemzetiség kívánatainak meglehetősen, kielégítőleg megfelelt” (Hírnök 1845, febr. 28.). Szeberényi Lajos kritikai noteszában kétharmadra osztályoztatott a leglángolóbb magyar lobogás. Az Életképek „egészséges hallású magyar Embere” megütközött Petőfi *németes* „klíng-klíng”-ján (1845, máj. 31.). Császár Ferenc azután megadja a kegyelemdöfést az eltévelyedett költőnek: „Az ég ne adja, hogy az ősi magyar jellem ilyenekben akarja magát

¹³ V. ö. Horváth János, *A m. irodalmi népiesség*. 1828:256.

viisszatükrözni, ne adja soha, hogy Árpád nemzetének ép lelke ilyenekben tudjon műélvét, mügyönyört találni!“ (Irodalmi Ör 1845, aug. 16.).

Miről van itt szó? Paradoxonnak látszik, de úgy van, hogy a Petöfi népiessége – akárcsak az Ady erőteljesebb, nem-szaloni magyarsága – idegenül hatott a magakorában. Egy új művészeti stílusban fölismeri a nemzeti elemet: nem magától értetődő dolog. A legjóhiszeműbb sovíniszta is tévedhet: ő is magyarnak veszi a konvencionális modort és megütöközik az új dalok új furcsaságain ... Így következik azután, hogy az új lírikus a külföldieskedő benyomást kelti és „a néptől köleszöngött sajátságainak dacára – mint *idegen* áll népének közepette“ (Honderü 1846, okt. 20.). Mondjuk, hogy a költészet végcélja – így hitték a negyvenes években – a *néplélek* meghódítása. Ez a néplélek azonban nagyon nehezen hódítható meg. „Legjelesebb költőink, kik tagadhatatlanul nemzeti irányban, dolgoztak, sem tudnak egészben átmenni a nép életébe“ – írta Medgyes Lajos az Életképekben (1846, okt. 31.).

Különös, de Petöfi mellett nem a „rozsda-marta“, ősi, falusi nemesség állott, – amint a *Budapesti Szemle* szereté látni – hanem épen a városi, a haladó magyarság. A népiesség művészi jelentőségét az emelkedett szellemek fogják föl leghamarább. A szarvasi birtokos-magyar még 1847-ben is rabelais-i röhejjel fogadja Petöfi költészetét. Akik pedig síkra szállanak érte, azok „európai“ magyarságúak: a *Karthaui* írója, akit nehezen lehetne a *B. Sz.* említette *Zsupra agnő*-től, vagy Mátyási József szüreti kolbász-verseitől származtatni; a francia romantikán, nevelkedett Jóka; a *Külföldi Színjátékok* Döbrenteije; a népiességnél szélesebb skálájú *Vörösmarty*; a szonettköltő és „egyetemes emberi“ *Szemeré Pál*. Ezzel szemben ott áll a Kisfaludy Társaság hüvössége, az Akadémia idegenkedése. Erre a két alapvető magyar intézményre akarná a *Budapesti Szemle* rásütni az *idegenszerűség*, a kozmopolitász bélyegét? Azért, mert nem fogadták be tagjaik közé a „népfit“ Petöfit?

A kérdés nyitja nem abban van, hogy százalékoljuk a magyarság fokát. Valamennyien lehettek száz százalékgig magyarok: a Petöfi ellenségei és a barátai, a „magyarosak“ és az „idegenszerűek“ egyaránt.

De ideje már, hogy a *népiességet* leszállítsuk arról az illúzió-emelte piederstálról, amelyen – a *Budapesti Szemle* fölfogása szerint – uralkodik a magyarság összes többi formái és megnyilatkozásai fölött.

Beszéljünk egyszer már a magyarság „nyugatos“ hagyományairól is.

*

Horváth János nemrég megjelent munkájában¹⁴ most már tisztán áll előttünk az irodalmi népiesség mozgalmának hatalmasan dagadó folyama, amely a negyvenes-ötvenes években irodalmunknak szinte már egész hajóhadát, hömpölygeti. Senkinek sem lehet joga lekicsinyelni ezt a meleg áramot, amely irodalmunkat a klasszikus tökéletesség szigetére elvitte.

De ne feledkezzünk meg két mozzanatról. Az egyik az, hogy ez a „tösgyökeres“, „ősi“ népiesség maga is sok inspirációt kapott nyugatról. A másik mozzanat: a magyar multnak szintén nem-kicsinylendő értékei azok a jelenségek, amik ezzel a népies áramlattal *szemben* működtek a magyarság javára.

Kell-e más példára is hivatkoznunk, ha Szent István nevét említjük? Az első nagy *nyugatos* magyarét, aki szembeszállott nemzeti hagyománnyal, faji őszönökkel, mindennel, amit a magyar előidők szentnek és nagynek tartottak, hogy tüzzel és vassal érvényt szerezzen egy népszerűtlen és népietlen, nálunk gyökértelen és idegen gondolatnak: a keresztény erkölcsiségnek és kulturának. Letépte nemzeti bélyegünket: a pogányságot és elődeinek köntösét idegennel cserélte föl. Mit gondolhatott az a volgamenti lovas, – akiben ma a nomád magyarság szimbolumát látjuk – ha eljutott Árpád új hazájába, a nyugati kereszténységről? Bizonyára azt, hogy őrizkednünk kell ettől a kulturális mételytől, a magyarság örök ellenségétől. És Szent István ezt a mételyt hozta közénk a Koppányok kiirtására, akik ragaszkodtak vértanúsággig a korszerűtlen nemzeti hagyományokhoz, akik kútfőknél régi „népies“ szövegeket imádkoztak és apáik primitív mondáit énekelték ... A magyar lelkiség legnagyobb forradalma volt ez: kilenc század épült az ország új talapkövére. És Szent István – a legnagyobb alkotó – jelenti ma a legszilárdabb és legszentebb hagyományunkat. De mivé lettünk volna, ha Szent István nyugatosságával szemben győz a keleti népiesség? Gerevich Tibor írja a magyar kultura nyugati orientációjáról: „A magyar művészetben is jelentkező külföldi hatások nemzetünk kulturfogékonyságáról, művészi tehetségének friss felfogó képességéről a magyar művészet európai bekapcsolódásáról tesznek hízelgő tanulságot. Ha nem így lett volna, sárral tapasztott cserényekben lagnánk és rögtönzött, ácsolt facsarnokokban, vagy lófarkot lengető kopjász sátrakban dicséernők a *magyarok Istenét*.“¹⁵

Rontott, mert építeni akart a magyarság nem egy herosza. Mátyás a fölfrissülésre érett középkori szellemet pogány-klasszikus és olasz importtal gazdagítja. A reformációt tudós külföldjárók vitték a nép közé. Balassi humanista, nem naiv-népies, amint a köztudat tartja. Bessenyei a nemzeti irodalom megújulását nem arra keresi, amerre a „magyaros“ iskola. Ki mondaná ezt a voitairínust idegennek, nemzetietlennek, a nemzet örlelkét tapodónak? Az ember és polgár Csokonait sem lehet pusztán a népiességgel megmagyarázni. Kazinczy, aki régiséget és újságot, magyarságot és idegenséget egyforma liberalizmussal kevert palettájára, aki harcolt a „messze vitt purizmus“ ellen és lényében tagadása volt a népiességnek: kufsteini várfogságot szenvedett azért a

¹⁴ *A m. irodalmi népiesség*, Bp. 1927.

¹⁵ *Magyar Szemle* 1927:251.

nemzeti tettéért, hogy idegen szellemmel akarta fölserkenteni a hagyományaiban szunnyadó országot ... A legnagyobb magyar nemcsak hogy népies irányú nem volt, hanem magyarul sem tudott tökéletesen. Eötvös demokrata volt, de kultúrában és művészetében nyugatos. Kossuth a nyugati demokráciáért harcolt. Petőfi sem rögzíthető pusztán a Gyöngyösi–Gvadányi-féle hagyományhoz. Nyugati reminiscenciáinak adatait épen Horváth János állította össze.¹⁶ A *Szeptember végén* jelzi talán a csúcspontját az ő költészetének: ez sem „népies“ vers, formában meg épen a „jövemény versidom“ gyors szekerén gördül.

Nem egészen dicstelen előzmények után juthatni el Ady nyugatosságához ... Mondhatjuk-e azt, hogy csak a népiesek, a „magyaros“ hagyományhoz ragaszkodók képviselik az igaz magyarságot, az „idegenszerűek“ pedig a „destrukció“ lovagjai? Széchenyi szavaival felelhetünk: ne gondoljuk, hogy nemzetünk „keleti zománca mindjárt megpattan, ha nemesebb, delibb, fellengősebb s tán csak szokatlan mintákban alakítatik s némely, még kopár vidéke *dél és nyugat* mosolygó virányaival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagítatik!“

Bevallom, hogy én nem a derék magyar parasztnak látom a magyarság jövőbeli eszményképét és egyetlen ideálját., Nem mondom Petőfivel, hogy a népek uralomra kell jutnia az irodalomban. Sehol a világon nem állana meg ma már ez a fickó, csak minálunk, egy rosszul értelmezett negélyes hagyomány alapján. Mintha még mindig benne élnénk a mult századi rousseauizmusban: kritikussaink egy-része még mindig hajlandó a pálmát annak a kiháló iránynak nyújtani, amely Homér–Arany János asztalának morzsáiból él és „korának érzeménye“ helyett egy csinált anachronisztikus világ primitív lelkiségébe stilizálja magát. Petőfi, Arany János becsülettel kiharcolták a maguk világnézetének, művészi életszemléletüknek diadalát, De ők a János vitézben, Piroskában, a családi kör alakjában ércnél maradandóbb szobrokat állítottak a magyarság örök Pantheonjába. A maguk korában ők jelentették a korszellem legtökéletesebb kifejeződését. Ezek a pseudo-népiesek azonban a rádió és repülőgép korában – amikor a paraszt telefont használ és autóbusszon jár a tanyára – még mindig a naiv bájt, a guzsaly mellett ülő romantikus nő-ideált éneklék, a spiritualizmust kizáró érzelem-kultuszt, a falusi lakolajnyomatszerű, konvencionális boldogságát, a szentimentális természetrajongást, a szép Kiskunság idilljeit, az egyszerű szív gerjedelmét, ami mind összevéve még nem volna baj, ha az egyszerű szív nem a minisztériumi akták nyelvén mondaná el gerjedelmét és ha a legalaposabb prózaiságot és a józan realizmust, a hamis utánzást össze nem tévesztené az író a költészet örökké újat teremtő stílusával. Ha Petőfi élne, úgy nézne ezekre a kései utánzókra, mint ahogy annak idején szelíd humorral emlékezett öséről, a régi jó Gvadányiról.

Nem maradhat örökké és egyetlen ideál a népművészet naiv bája. Amint a falusi nép nagy rezervoárjából kultúrában kiemelkedő középosztály nem jelent „bűnös“ fejlődést, „dekadens“ elvárosiasodást: úgy a népművészet is csak időnkénti fölfriessülés adója lehet. Nem végcél, de még kiindulópont is csak ritkán, hanem ősi talaj, amelynek szunnyadó bázisán a még öntudatlan alapok nyugosznak. De az alapkő nem csúcsívés dóm. Könnyű lenne kimutatni, hogy a Petőfi–Arany-féle úgynevezett népiességben meddig ér a nemes humusz és hol kezdődik a magasba lendülő pillér. De az új szenvelgő népiesség, az öröknek tartott népiesség: programmszerűleg a „földön jár“ és óvakodik attól, hogy a „magosba törjön“.¹⁷

Ami mármost ennek az öröknek hitt népiességnek az értékelését illeti: csak arról lehet szó, hogy egy irodalmi mozgalommal állunk szemben, amely keletkezett, virágzott és elenyészett. A franciáknál – ahol a nemzet eszménye mindig a *ville lumière* volt – alig érintette ez a tendencia az irodalom stílusát. A természethez visszatérő Rousseau nem népies író és a harmadrangú Béranger is csak életének egyik korszakában az. A németeknél: Goethe és Heine sokarcú szerepeinek csak egyike a népiesség. Egyedül nálunk jelent nemzeti klasszicizmust, aminek mély okai vannak és amit csak hódolattal vehetünk tudomásul. De Nyugaton már a „nép“ is jóformán kivészett – Anglia és Amerika világhatalmának, megrendülése nélkül – és mennél keletebbre megyünk, Ázsia felé, annál jobban látjuk egybeolvadni a népiességet a nemzeti eszménnyel, annál inkább találunk ma is „kollektív kulturát“, a közelmúlt bolsevista ideálját.

Az európai népkulturáról pedig ma az a tudományos fölfogás, hogy a nép recipiál, nem pedig kezdeményez; nem új kulturát teremt, hanem a felsőbb rétegeknek régi kulturáját konzerválja a maga módján. Amint a népviselet egy régebbi kora arisztokratáinak ruha-stílusát őrzi, úgy kerül le a felsőbb rétegek irodalmisága is idővel a nép közé. Homerost ma népköltőnek tartjuk, pedig bizonyára hosszú irodalmi fejlődés előzi meg és őt magát bizonyára nagy kulturabeli nivőkülönbség választotta el a köznép átlagától. A téves értelmezés onnan van – és ez is a romantika számlájára irandó – hogy a modern európai kultúra már népi foknak érzi az egykori műköltészetet és a távolság miatt elenyészőnek tartja az ókori költő és hallgatósága közötti nivőkülönbséget. A „népmeséket“ a középkor vagy a Kelet névtelen műköltői teremtették. Nem lehetetlen, hogy Ady versei valamikor a nép ajkára kerülnek, oly módon, ahogy a Balassi verseit kéziratos gyűjtemények levítették a „kurucköltészet“ iratlan irodalmába.

Más értékelést nyer a népiesség mozgalma akkor is, ha rámutatunk arra az ismeretes tényre,¹⁸ hogy irodalmunk népiessé válása maga is idegenből átültetett és csak később asszimilált program. Főlölesleges volna ezt itt bővebben dokumentálni. Annyi tény, hogy a népiesség maga is egyike a nyugatos magyarság hagyományainak ... Elméletben és gyakorlatban Herder volt ennek az európai – főleg germán–angol–osztrák–

¹⁶ Petőfi Sándor, Bp. 1922:511.

¹⁷ V. ö. Szász Károly önjellemzését: *A szabadfalvi pap leánya*, 1927:116.

¹⁸ V. ö. Pukánszky Béla, *Herder hazánkban*, Bp. 1918.

magyar – mozgalomnak a kezdeményezője és agitátora. Műköltők és esztétikusok mesterséges irodalompolitikája tette lehetővé, hogy az európai irodalom fölfrissülést merítsen *a népinek hitt költészetből* – Biblia, Homeros, Ossian, népballada – amely azonban nem más; mint egy régebbi foka a művelt irodalmiságnak.

Távol áll tőlem, *hogy* megtagadjam a magyar népiesség magyar és népi gyökereit. De amint a népies *jus* szó a római jogtudományra vezethető vissza, anélkül, hogy ezzel veszítene magyarságából és népiességéből, úgy az irodalomtörténeti tények konstatálás sem jelentheti a magyarság évezredes asszimiláló és továbbfejlesztő erejének tagadását. A magyar humusz őseréjét és a magyar tájkép specifikumát nem tagadom, ha rámutatok arra, hogy épen a legjellegzetesebb növények – a burgonya; a tengeri, az akác, a dohány – alig négyszázéves importok ezen a csodálatos talajon.

Adjuk meg a népiességnek is, ami a népiességé, de ne bélyegezzük Petőfivel szemben „idegenszerű“-nek, kevésbé „magyar“-nak azokat a törekvéseket, amik nem-népies irányban akartak kulturát teremteni Árpád–Szent István földjén.

*

De nézzük tovább a Petőfi magyarsága elleni vádak: azokat, amelyek már nem csupán idegenszerűségről szólnak, hanem egyenesen hazaárulónak bélyegzik a legnagyobb magyar nacionalista költőt.

b) *A haza ellensége*

Petőfi költészetét éppúgy máglyára kívánták politikai okokból, mint ma az – Adyét. Veszedelmes radikalizmust láttak a magyar nacionalizmus új megfogalmazójában, aki végromlásba sodorja a nemzetet ... Eleinte csak a nemzeti szellem hiányát kifogásolják Petőfiben, később aztán egyenesen hazaárulónak bélyegzik őt.

Szeberényi Lajos volt az első, aki Petőfit – az „ügyes kezdőt“ – ilyen kétes értékű dicsérettel védelmezte: „Petőfi Sándor úr költeményeinek nagyobb részét nemzeti szellem lengi át ...“ (Hirnök 1845, febr. 25.). Császár Ferenc már konkrétan is megfogalmazza a vádat (i. h.), Szemere Miklós pedig ellenverset írt *a Régi jó Gvadányi*-ról, amelyben a népiesség őse megtagadja a magyarhangon szóló, de még nem eléggé magyar Petőfit:

Kár, hogy némely ember nyeregbe ültetett,
Mi még a mezőre küldenénk ki téged.
Vitéz Mihály bátyád, kulacsának szája
Sincs nyitva, mint véled, még a te számodra.
Jó magyar borából tán meg se kínálna,
Ha tévelygő lelked e tájra fordulna ...

(Honderű 1845, aug. 26.)

Ez a rossz magyarságban tévelygő lélek Petőfi volt, aki a *B. Sz.* szerint csak az idegen szelleműek nem értettek meg. Jelen esetben az „idegen“ szellemet egy Szemere de genere Huba képviseli, a volt pataki deák, a híres ellenzéki politikus, Kossuth barátja, később a szabadságharc katonája, az abszolutizmus foglya, kislelkes és akadémikus, stb., stb. Quod est absurdum.

Nagy Ignác pedig-Petőfi ellen írt pasquillusában (1845, okt. 9.) – így beszélgeti Berzsenyit: „... ezen *átlírányt* a nemzeti költészetnek csakugyan nem mindennapi elme adható ... nyersségben eredetiséget, vagy épen magyarságot keresni, a költészet és nemzetiség szelleme ellen elkövetett és soha meg nem bocsátható bűnnek kell nyilvánítani ...“ Humorosan hat ma már az is, hogy az *Irodalmi Ór* komolyan védi Petőfit, a „valóban nemzeti jellemű költőt“, az ilyen vádakkal szemben és magyaráztatja, hogy „nemcsak Lamartine és Dante a költő, hanem Béranger és Heine is az. Igenis!“ (1846, márc. 14.). Ugy hat ez, mintha valaki manapság – Ady védelmére – magyaráztatná, hogy nemcsak Béranger és Heine a költő (ez a kettő ugyanis az Arany-epigonok eszményképe), hanem Baudelaire és Verlaine is az. Igenis!

Zerffi aztán egyenesen a hazafiságot hozza szóba Petőfivel kapcsolatban. Szembeállítja őt Bérangerrel, akinek hazafisága ildomos és célhoz jutó, míg Petőfi csak átkozódni tud és káromkodni, amire senkisémet hallgat (1846, okt. 27.).

Mennél jobban közeledünk a radikalizmus forradalmához, annál élesebbek a Petőfi-ellenes hangok. Az erdélyi országgyűlésen Udvarhelyszék követe a maradi *magyar nemes* társadalmat a költő meghazudtolására buzdítja (Erdélyi Híradó, 1847, aug. 29.). Nem mondja ki, de kivehető a szavaiból, hogy Petőfi verse alkalmas arra, hogy a *külföld* kedvezőtlen ítéletét formáljon rólunk. Talán az akkori Goga Octaviánok, – akiknek sokkal könnyebb lett volna a munkájuk, ha Petőfi nem rázza föl kiméretlen ostorával a maradi magyarságot.

A maradi *Honderű* persze gúnyolódik a nemzetébresztő fölött és sajnálja a népet, amelynek *ilyen* hű hazafija, *ilyen* Messiása van (1847, nov. 2.). Mert egyedül a *Honderű* körében lelhető föl a „józanon buzgó

hazafiság!“ Hiszen Petőfi ez a „derék hazafi – nem ismeri hazáját“, mert azt hiszi, hogy Magyarhonban zsarnokság uralkodik! (1847, nov. 2.). Id. gr. Teleky József – ha nem csalódom, azonos azzal a „külföldieskedő“, „idegenszerű“ mágnással, aki az Akadémia könyvtárát megalapította, a magyar nyelvtudományt istápolta és a Hunyadiak korának történetét megírta – hazafias kötelességének tartotta levelével az *ifjú Magyarország* által megtámadott *Honderűnek* segítségére sietni: „... Zerffi hatalmas ostorozója a bitangoknak, kik kezdetében szépen virulni indult irodalmunkat mondhatni erőszakosan összeszennyezni indultak ... De győzni fog még végtére is a nemes ügy; a jó ügy, mit is nemzetiségünk érdekében annyira óhajtok“. A nemzet veszedelmét íme abban látja a „köztiszteletben álló nagymíveltségű honfi“ – hogy elbuknak a hatalmas Zerffiek és győzni talál a „szennyező“ petőfizmus.

A *Honderűnek* ez a fölfogása nyilván a „kottériák“ pártköltőjévé akarja korlátozni Petőfit (1846, nov. 10.) : a *nemzet* költőjévé csak hősi halála és Gyulai Pál szívós kritikai propagandája, Arany uralomrajutása avatja. Egyelőre még kétségbevonja a maradi kritika, hogy hangjai „a nemzet lelkére pattannak“ (1846, dec. 1.). Ezt a véleményt oltják be az ifjúság lelkébe is: a miskolci „ref. lyc. bölcsészeti osztályából többen“ üdvözlük a *Honderűt*: „... mivé lön édes hazánk, ifjú Magyarországgá...“ (1847, nov. 16.).

Petőfi meg is maradt mindvégig baloldaliságában. *A Nemzeti Ujság* így adja okát az ő hivatalos mellőztetésének: „... ha az írók kiválogatását a magyar tudós társaságra bízónk, tapasztalni fognánk: hogy ez egyikét országosan elismert és becsült, legnépszerűbb költőinknek erősen őrizkednék kegyeibe fölvenni, ellenben beültetné az irodalmat olly egyéniségekkel ...“ (1848, jan. 23.). Az Akadémia tartózkodása Petőfivel szemben: ismét nem a *B. Sz.* receptje szerint magyarázandó; nem „idegen ízlésű“ volt az Akadémia, hanem konzervatív magyar ízlése akkor még nem tudott szívvel-lélekkel az újító mellé állani. De később épen az: Akadémia kebeléből indult ki a mozgalom Petőfi „hivatalos“ elismerésére.

Érthető az idegenkedés is a „radicalis szellemű és lánglelkű“ költővel szemben (v. ö. *Pesti Divatlap* 1848, ápr. 1.). Hiszen sokan voltak, – nem épen a legrosszabb magyarok – akik a nemzet boldogulását nem a márciusi irányban keresték. A régi jó táblabírák gondolkozását találóan jellemzi a Petőfi-párti *Pesti Divatlap* helyzet-verse (*Egy táblabíró keserve az ősi szabadság sírján*, 1848, ápr. 22.), amely ilyen gúnyoros sirámot ad a Petőfi ellenségeinek szájába:

Halld meg keservemet, szerelmes istenem!
Magyar szabadságunk bukását könnyezem ...
Ökölnyi nagyságban peregnek könnyeim,
Szabad hazában nőtt szakállam fürtein.

Ki hitte volna azt, hogy egy illy nemzetet,
Nehány eszeveszett majd orránál vezet?

Egypár írógyerek: Petőfi s társai,

Hajduböszörményből (ápr. 23.) meg is érkezett az első csatakiáltás a politikus-forradalmár ellen:

... bár mit mond *az éretlen* Petőfi,
Él fölöttünk szeretett király.

Lesz-e nemzet-őrsereg honunkban
Mely a hűtelet fogadja bé?
Ezt, ki hon- s királynak, béke s csendnek
Őreül eskütt, s már megtöré!!
Süss gyalázat bélyeget arcára,
Polgártárs! ki eddig hű valál,
Ah ne hallgass áruló szavára,
S mondd-sza vélünk: éljen a király!

Aláírva: Mező Dániel nemzetőr s társai. Ezek a Mező Dánielek *honátokkal* sújtják a *szemtelent*, aki „gyűlöli a hont“, amíg nemzete meg nem kondítja fölötte a lélekharangot ... A józanabb politika csak ennyit

mond – Vörösmarty szavaival (szept. 10.) –: „Ő engem vétkes politikusként tart, én őt igen gyarlónak s könnyelműnek“.

Ismeretesek azok a félre nem érthető célzások, amelyek szemére vetették Petőfinek, hogy versírás helyett mért nem indul azonnal a harctérre. Ezek a rossz indulatú támadások nagyrészt okai annak, hogy Petőfit huszonhatéves korában elvesztette az ország. Az érzékeny és épen magyarságára büszke költőt szinte belekényszerítették a hősi halálba... az otthonmaradt maradi újságírók. Mert a suttozó vádaskodás a Petőfi aeolhárfaán tízszeres erővel zengett: „a Kárpátoktól az Adriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim ...“ (Szept. 18:).

Ez a megérzés valóra is vált. *A Figyelmező* a „herostratusi hősök“ sorozatában említi Táncsicsot, Kossuthot, Petőfit (1849, febr. 2.). A nemzet „elindult, vesztébe egy Petőfi ... Kossuth ... szavaira!“ (Febr. 24.). Petőfi bűne: „igyekezett értéktelen versei által a legveszélyesebb útra vezetni a másképp jámbor magyar népet“. Kénytelen vagyok idézni e főrmedvény kulminációját: „Ezek – az írásbeli izgatók – összesen előbb-utóbb hurokra kerülnek ... Petőfi névszerint, cikornyás szavakkal magasztalta egekig Martinovics mártírágát ... kinek ő cimboráival együtt emléket kívánt emeltetni. Vigyázzon, nehogy talán épen azon emlék díszítse a jeles költő sírját is“.

*

Fáj, ennyi gonoszság milieujében látni a magyarság örökifjú Hősét. Fáj idézni az ő glóriás emlékét, ha a történelmi igazság a töviskoronát is megvilágítja. Még jobban fáj arra gondolni, hogy az újító Lángész csak a tragikus üldöztetés és a sorsharag csapásai alatt növekedhetik hérosszá.

De kár szavakat keresni, ha Adyól idézhetünk:

a fájdalma is mások.
Ezerszer Sósabbak itt a könnyek
S Messiások
A magyar Messiások.

(*A Vér és arany-ból.*)

*

Most már megmondhatjuk, mi derül ki a Petőfi–Ady párhuzamból.

Kiderül mindenekelőtt az, hogy a merész stílusforradalmár ellen a régebbi irodalmon nevelkedett kritika a *jóízlés* nevében indít hadjáratot. Az új forma eleinte „érthetetlen“, majd gúny és szidalom tárgya. Az újító tehetségét nem akarják elismerni és a heves ellenzők visszatetszőnek tartják a lelkes követők zaját.

A „pártköltőt“ azonban nem lehet elnémitani. Az üldözés csak tudatosabbá teszi a saját küldetésében való hitét. Ekkor az „ősdi“ kritika már a „tehetséges, de *erkölcstelen*“ jelszó álláspontjára helyezkedik. Itt könnyű a harc az irodalom tárgykörének naturalista irányú kiszélesítése ellen: az író ne az élet sötét motívumait keresse, hanem ábrázolja a „szép“-et, a tiszta és nemes ideálokat, bűnös Magdolnák helyett az örök női eszményt ... Szendéné Dárday Olga, B. Büttner Lina, Szedlacekné Fehér Emese, Lányok Lapja, Marlitt, Courts-Mahler. (Szükség van fehér leányszobára, de a leányszoba álmaival nem lehet törököt üzni, abszolútizmus ellen küzdeni. A férfiak irodalmának is megvan a maga erkölce.)

Mikor már mindez nem használ, az ósdi kritika végre ráeszmél, hogy az irodalmi baloldalnak immár hatalmas táborától *világnézeti* különbségek választják el. Míg ők konzerválni akarják a tegnapi eszményeket, igaz kétségbeeséssel látják, hogy a Lángész egy új magyarságért küzd: vesztébe rohan vele az ország. Ők, a régiek az igazi magyarok; a Forradalmár hívei eltértek az ősi nemzeti érzéstől, hazájuk ellen fordulnak és a nagy tragédia elkerülhetetlen. Most már nem beszél a kritika ritmusról, rímről, homályról, rútról, idegenszerű stílusról: csak a radikális politikust látják a költőben.

A Költő halála hamarabb bekövetkezik, mint eszméinek diadala.

Az Utókor aztán megállapítja, hogy eszméiből a megvalósíthatók megvalósultak. Az új magyarság nemzeti hőse lesz az üldözött költő. Stílusforradalmára épít az új irodalom és ez a forradalmi stílus alapja lesz az új korszak irodalmi konzervativizmusának.

És mi lesz az ósdi kritikával?

Dobrossy István (Szeverin már 1845-ben megmondotta (*Pesti Divatlap* okt. 2.): „... Hiába akarják Petőfi örökzöld koszorújának leveleit lerágni az apró hernyók, – ők hasztalan erőlködéseik közepett le fognak hullani az élet fájáról a feledés sírjába, s az általuk sárral dobált költő a méltányosabb utódok előtt sértetlenül s győzelmesen állandó a halhatatlanság csarnokában“.

(Szeged)

Zolnai Béla

LEVELESTÁR

Három tudós. Örvendetes kezdeményezésnek tartjuk a kultuszminiszter gesztusát, amellyel vacsorát ad három magyar tudományos mű megjelenése alkalmából. A lakoma jelentőségét növelte az a tény, hogy Kornis Gyula „poharát a haladó konzervativizmus gondolatában működő kultuszminiszterre emelte“. Vannak szellemi mozgalmak, amik csak jelszóra és szerencsés megfogalmazásra várnak, hogy hódító erejük kitereljesedjék. Ilyen a haladó konzervativizmus is. – *Száz százalék.* A tegnapelőttre építő új holnaposok merényletet látnak abban, „ha Babits Mihály és Berzeviczy Albert kezét fognak“. Mért haragusznak ezek a Mácza-ivadékok a „magyar irodalom egyesítése“ miatt? Talán, mert velük senki sem akar egyesülni? Előbb fordítsák le Dantét, írjanak egy kötet tanulmányt, alkossanak Gólyakalifát vagy Halálfiat: akkor aztán lehet csevegni róla, hogy kezét fog-e velük – Babits Mihály – *Varró István*. Mégis csak furcsa, hogy egy magát haladónak nevező és liberális folyóirat a szabadságjogok megszüntetése és az egyetemi autonómiák megnyirbálása mellett cikket közöl és épen Zoványi Jenőtől, akit meggyőződése miatt nemrég elmozdítottak egyetemi katedrájától. Ha nem tudna róla a Századunk, ime itt közlünk néhány részletet – a Studium Magyar Irodalmi Lexikona alapján – Zoványi Jenő életéből: „... teol. tanár lett Sárospatakon. 1910-ben teol. álláspontra miatt elmozdították állásából ... A kommunizmus alatt vallásellenes izgatást folytatott, mire 1920-ban a debreceni törvényszék elítélte, a ref. egyetemes konvent pedig megfosztotta lelkesítő jellegétől ...“ stb. – *Magyar Szemle*. Nem tudunk olyan újabb kritikaelméletről, amely szerint olvasó és kritikus csak az esztétikum világánál tekintheti a költői alkotást, a benne nyilvánuló világnézethez nincs köze. Ellenkezőleg: éppen a letűnt pozitivisták fölfogás látta az irodalmiság lényegét a szerkezet, mese, jellemzés, stílusművészet stb. külsőségeiben, mivelhogy azt sem tudta, hogy mi fán terem a világnézet. A francia kritika ösztönszerűleg, a modern német irodalomtudomány Dilthey és Spranger óta programmszerűen a világnézetből származtatja az irodalmi alakosságokat. A kritikus kutyája ott van eltemetve, hogy a világnézet konstatálása nem jelentheti egyúttal az irodalmiság máglyárvetését. Az író „értékelése“ nem követeli a katolikus olvasótól, hogy azonosítsa magát a kálvinista író világnézeti állásfoglalásával és megfordítva ... Egy zseniális hottentotta író megkaphatja a Nobel-díjat akkor is, ha műve lázadást jelent az európai kultúra zsarnoksága ellen. Aki nem hajlandó a morál-mentes esztétikum alapjára állni, az dobja ki hajójáról a mult „értékeinek“ legalább is a felét: vagy Pascalt, vagy Voltaire-t. Akkor legyünk legény a csárdában és csak azokat tűrjük benn, akik a mi világnézetünk dallamára táncolnak, ki jól, ki rosszabbul. – *Egy az Odera mentén végighúzóó nyírfaerdő szélén fekvő szanatóriumban.* Ez a mondatrészlet egy a modern irodalomhoz való hozzászólásra gyakran vállalkozó kritikus egy a Protestáns Szemle decemberi számában megjelent kritikája elejének egy a kilencedik sorban végighúzóó mondatában olvasható.